

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 4 Sayı: 16 Volume: 4 Issue: 16
Kış 2011 Winter 2011

ŞİİR ÜZERİNE SOSYOLOJİK ÇÖZÜMLEME: ÂŞIK PAŞA
SOCIOLOGICAL ANALYSIS ON POEM: ÂŞIK PAŞA

Recep CENGİZ*
Ramazan SARIÇİÇEK**

Özet

Her toplum, kendine özgü bir sanatçı kimliğine ve sanat eserlerine sahiptir. Toplumda ortaya konulan tüm sanat eserleri ile ilgili araştırma, tarihe bir bütün olarak bakmayı ve dinî, ahlaki, siyasi ve hukuki alanlarda etkili olan iktidar merkezlerine karşı muhalefet eden kurumlar ve bunların görüşlerini çok faktörlü sosyolojik bir olgu içinde ele almayı gerektirmektedir. Ayrıca sanat eserlerinin sosyolojik çözümlenmesi, toplumda var olan iç ve dış gruplar arasındaki ilişkilerin açıklanmasıyla sağlanabilir. Bu nedenle, çalışma söz konusu dinî, ahlaki, siyasi ve hukuki alanlarda *Âşık Paşa*'nın şiirlerini *sosyolojik çözümlemeye* yönelik bir girişimdir. Günümüzde, edebiyat sosyolojisinde bu tür bilimsel araştırmalar, modern Türkiye'nin toplumsal yapısına ilişkin kopuk halkalardan birini bularak yerine koyma olarak düşünülmelidir.

Anahtar Kelimeler: Sanat, İktidar, Muhalefet, Ortodoks, Heterodoks.

Abstract

Every society, even *Âşık Paşa* who was traditional like society he is in or modern has its own artistic identity or work of art. Because of that fact, every study of works of art should be evaluated in its whole historic back ground in which there are moral, religion, politic, law or the other kinds of institutional structures. In addition to that, to explain the sociological aspect of a work of art, we should understand the relations among the different types of groups in a society. For this reason this study is an explanation of sociological aspect of *Âşık Paşa*'s poem in the fields of moral, religion, politic, law or the other kinds of institutional structures in its historic period. This kind of scientific studies in literature sociology is an effort to research a part of broken ring of modern Turkey related to its social structure.

Keywords: Art, Power, the Opposition, Orthodox, Heterodox.

Yüce dağlar duman olmaz.
Çeşmim yaşı revan olmaz.
Değme kişiye kul olmaz.
Ben gönlümü bilmez miyim-?
Engine saldım özümü-
Hakk'a döndürdüm yüzümü-
Çekmezem nâdan sözümü-
Ben gönlümü bilmez miyim- ?
Der ki Aşık yarı gözler-
Yaktı derunumu közler-
Beş padişahlık yer özler-
Ben gönlümü bilmez miyim-?
Âşık Paşa

1. GİRİŞ

Birden fazla bilimsel alanı ilgilendiren konuların bilimsel bir disiplin içinde açıklanması girişimi, günümüzde "*uzmanlık*" fikrinin ön plana çıkarmıştır. Nitekim pek çok ülkenin üniversitelerinde, hem fen hem de sosyal alandaki disiplinler kendilerine yakın olan alanlarla birlikte bilimsel çalışmalar yapabilmektedirler. Bu bağlamda **şiir üzerine sosyolojik çözümleme yapabilmek de hem sosyoloji ve**

** Yrd. Doç. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü. El-mek: recengiz@dicle.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr. Dicle Üniversitesi Fen -Edebiyat Fakültesi Türk Dili Edebiyatı Bölümü. El-mek: rasari@dicle.edu.tr

edebiyat arasındaki ilişki ağını kurabilme, hem de konunun tarihî unsurlarını yerli yerine koyabilme ve bunları açıklayabilme ile mümkündür. Örneğin, Klasik Türk Edebiyatında divanların dizeleri arasında görülenler, sadece edebiyatla sınırlı olmayıp aynı zamanda sosyoloji ve tarih ile ilişkilidirler. Bu nedenle devrin tarihî olaylarını, gelenek ve yaşayış biçimini bilmeden, “*sanatçının hangi şart ve ortam içinde eserini ortaya koyduğu?*” sorusu doğru cevaplandırılmadan bir edebiyat metninin yorumlanması eksik kalmış olacaktır. Ayrıca bir dönemde ortaya çıkan olayları, birbiriyle bağlantılı, doğru ve bir bütün olarak kavrayabilmek için dönemin toplumsal kurumları, kavramları ve ilkelerini belirlemek gerekir. Bu problemlerin en önemlisi, dönemin sosyal ilişkilerinin bütün yönleri ile ele alınıp tartışılmasıdır.

Her şiirin, *bir görevi ve sorumluluğu yerine getirme inancıyla, toplumsal yaşamda var olan durumu tespit etmeye yönelik, duygusal, psikolojik ve sosyal özellikleri yansıtma ve sanatçının iç ve dış gruplarla olan ilişkilerini belirleme* amacıyla yazıldığı görülmektedir. Aynı zamanda sözü edilen etkenlerin en belirgin yönü, psikolojik ve toplumsal etkenlerle sanatçının kendi bakış açısını hukuksal, etik, dinsel, vb. terimlerle göreceli olarak değerlendirip ifade etmesidir. Sanat eserleri ile ilgili hiçbir tek faktörlü açıklama pratikte yeterli olmamaktadır. Şüphesiz, şiirin karmaşık bir arka plana sahip olması ve sanatçının iç ve dış gruplar ile olan ilişkilerindeki karmaşıklığın açıklanması sosyolojik bir yaklaşımı gerektirmektedir.

Şiir üzerine sosyolojik çözümleme, ele alınan şiirlerin tarihi açıdan varlık kazandığı dönemin sosyal yapısının analiz etmeden netlik kazanamaz. Örneğin, dönemin, siyasi, hukuki, iktisadi, dini vb. kurumsal alanların çözümlenmesi bu anlamda önem taşımakta ve Âşık Paşa'nın şiirleri söz konusu toplumsal koşulların belirlediği anlatım edimini olarak ortaya çıkmaktadır. Tarihsel görünümünden hareketle sosyolojik değerlendirme yapıldığında toplumsal gerçekliğin önemli unsurlarından biri olan edebiyat ve bunun bir unsuru olan şiir, geleneksel ve modern toplumsal hayatın vazgeçilmez evrensel sanat öğelerinden birini oluşturmaktadır. Her şair gibi Âşık Paşa da içinde bulunduğu toplumsal kültürün etkisinde kalarak sorun olarak algıladığı sosyal meseleleri şiirleriyle açıklamaya gayret göstermiştir.

Âşık Paşa İslam'ın temel paradigmalarına bağlı kalarak dini algılayışını ve buna dayanan ritüellerini özgün bir görünürlük içinde edebi çalışmalarına yansıtmıştır. Yine tarih içinde Âşık Paşa, şiiri kullanarak mensubu olduğu toplumun dini, hukuki, siyasi, idari, vb. merkezleriyle ve kurumlarıyla hem fiziksel hem de sosyal bir etkileşim sergilemiştir. O, mevcut zeminde dinsel, siyasal, hukuki, vb. açılardan farklı statüleri temsil edenleri kendi bakış açısı içinde, şiirlerinde özgün terminolojiler kullanarak ifade etmeye çalışmıştır. Âşık Paşa'nın çalışmalarında genel olarak iç ve dış gruplarla olan ilişkilerinde ifade bulan sosyal yaşam yoğunluk kazanmaktadır. Onun edebi çalışmaları bugün hâlâ varlığını devam ettiren başta din olmak üzere çeşitli toplumsal kavram ve kurumların farklı yorumlanmasının ortaya çıkardığı açık ya da gizli gerilim örnekleri ile doludur. Bu gerilimde, genellikle toplumun belirli kesimlerinin algıladığı ve yaşadığı inanç ve ritüeller ile kendi entelektüel yaklaşımının alternatif söylemleri arasındaki teolojik ve toplumsal farklılaşmalardan ortaya çıkan gündelik hayata yansıyan tartışmalar bulunmaktadır.

Âşık Paşa'nın şiirleri, içinde bulunduğu toplumun dini, ahlaki, siyasi, hukuki vb. alanlardaki gerçeğin nihai biçiminin hangisi olduğuna dair spekülasyonları azaltmak yerine artırmıştır. Bu nedenle söylem olarak toplumsal gerçeği ifade etmek ve onları egemen kültürle birlikte iç içe sürdürme gayreti, Âşık Paşa'ya kayda değer özgün, güçlü ve entelektüel bir güç kazandırmıştır.

Türk-İslam dünyasını ilgilendiren dini, siyasi vb. bazı sorunlar, Âşık Paşa'nın şiirlerinin araştırılmasıyla biraz daha netlik kazanma imkânı bulabilecektir. Bu türden bilimsel araştırmalar, Türk kültür tarihine dayanan kayıp halkalardan birini bularak yerine oturtma ve tarihi, gerçek bütünlüğüne yaklaşırma açısından bir fırsat olarak değerlendirilmelidir.

Çalışmada, Âşık Paşa'nın şiirlerinde ifade edilen sosyal olaylar sosyolojik olgular olarak değerlendirmeye alınmıştır. Araştırma, Âşık Paşa'nın yaşadığı döneme ait toplumsal koşulların nasıl tezahür ettiğini ve bunu şairin nasıl tanımladığını; *söylem, öykü* ve *anlatım edimini* ile oluşan şiirlerinden yola çıkarak açıklamayı konu edinmektedir. Araştırmanın amacı, Âşık Paşa'nın şiirinden yola çıkarak toplumsal olguları ve olayları sosyolojik olarak sorgulamak, sınırlılığı ise O'nun seçme şiirleridir. Çalışmada *şiir* ve *sanatçı* olarak kullanılan ifadelerde *Âşık Paşa* ve *şiirleri* kast edilmiştir.

2. Âşık Paşa'nın Yaşadığı Yakın Dönemin Sosyal Yapısı: Tarihi Bir Perspektif

Âşık Paşa'nın edebi vurguları ve kullandığı terminoloji, zahiren egemen kültürün ortaya koyduğu görüşü benimseme ve bunların görünür olanlarını kabullenme yönündedir. Bu görünürlük nedeniyle Âşık Paşa, yine bugün de geçerli olan ve toplumun çoğunluğu tarafından benimsenen dini düşüncenin temsilcilerinin algıladığı anlamda; göreceli olarak *Ortodoks* anlayışta gözükmektedir. Buna rağmen onun

örtülü olarak dinsel açıdan bir *mezhepçi, tarikatçı ve senkretik*; toplumsal açıdan ise, *ayrılıkçı, çatışmacı ve yabancılaşmış bir birey* olarak tanımlanması gerekir. Âşık Paşa'nın edebi sistemini daha geniş ve derin İslam çerçevesi içerisine oturtmaya ve toplumsal sorunlara açıklık getirmeye çalıştığını da söyleyebiliriz. Ayrıca Âşık Paşa'nın *radikal* bir bakış açısı içinde kendisini tümüyle farklı bir kişiliğe ve gruba mensup olarak göstermekten kaçınarak sosyal bir sorun oluşturacak söylemlerden çekinme gayreti içinde olduğu görülmektedir.

Âşık Paşa'yı söyleten/yazdıran toplumsal koşulların belirlenmesi için Onun başta dini olmak üzere her alanda etkisinde kaldığı kişi ya da kişileri ve bunların bağlı bulunduğu kurumların analiz edilmesi gerekmektedir. Bunların en başında, Selçuklu Türkiye'sini altüst eden Babailer isyanının müsebbibi ve lideri olarak, Âşık Paşa'nın dedesi Baba İlyas ve onun temsilcisi olan babası Muhlis Paşa'nın hayatı ve toplumdaki izdüşümlerinin çözümlenmesi önemli bir husus olmaktadır (Ocak, 2000, 95).

2.1. Âşık Paşa'nın Dedesi Baba İlyas'ın Faaliyetleri

Selçuklu Türkiye'sini belirli bir dönem sosyal çözüme ve çatışma ortamında altüst eden Baba İlyas'tan¹ söz eden hemen her tarihi kaynak, Onun etkin olmasını şahsına münhasır özelliklerine yaslanan iki temel nedene dayandırmaktadır. Bunlardan birincisi, onun karizmatik bir otorite ile zamanın idaresine karşı, bir ilahi kurtarıcı kimliği ile ortaya çıkması ve bu amaçla geniş bir propaganda faaliyeti yürüterek, hüküm süren siyasi, iktisadi, hukuki vb. kurumsal anomiden bütünüyle haberdar olmasıdır² (Ocak: 1980, 105).

Baba İlyas'ın, isyanının etkin olmasının ikinci nedeni ise, yıllardan beri Türkmenler arasında sürdürdüğü zahidane hayatıdır. O, bu yolla sadece Müslüman halkı etkilemekle kalmamış fakir Hıristiyanları da nüfuzu altına almayı başarabilmiştir. Aynı şekilde Baba İlyas, sistemi tümüyle tasfiye edeceğini telkin ederek halkın memnuniyetsizlik duygularını tahrik etmede de başarılı olmuştur³ (Ocak: 1980, 106).

Bu isyanın süratle ve geniş çapta yayılmasında, onun söz konusu özelliklerinin dışında coğrafi ve toplumsal zemin de etkili olmuştur⁴. Bu etki iki açıdan ele alınabilir; *birincisi*, Baba'nın fikirlerini anlatan bireylere karşı toplumsal güven; *ikincisi* ise, çeşitli Türkmen bölgelerinde faaliyet gösteren ve belirli bir nüfuz ve etkiye sahip olan *Kalenderi, Yesevi ve Haydari* tarikat babalarının güvenini de kazanmış olmasıdır (Ocak: 1980, 1107-109).

¹ Baba İlyas kendini peygamber ilan eden ve çevresindekileri buna samimi olarak inandıran bir kimse olarak da bilinmektedir. Rivayete göre olay şöyle anlatılmaktadır: "Baba bir gün ormanda gezerken Tanrı'nın meleği bir köylü suretinde kendisine görünür. Köylü ondan, ormanda bir kurdun kapmış olduğu oğlunu kurtarmasını rica eder. Bu ricayı kabul eden Baba kurdu öldürür ve oğlunu kurtarıp köylüye teslim eder. Bunun üzerine köylü bu hizmetine karşılık bir dilekte bulunmasını, dileğinin yerine geleceğini bildirir. Baba İlyas da sultan olmak istediğini söyler. O zaman köylü kimliğini açıklar ve Tanrı'nın habercisi olduğunu ifade ederek hemen köyüne dönüp gördüklerini ve Tanrı'dan melek vasıtasıyla aldığı haberi ilan etmesini tembihler; bu suretle Baba, "Baba Resul" olur ve sultana karşı isyan eder." İşte Baba Resul'ün kendini peygamber ilan edişinin hikâyesi budur. Baba İlyas'ın torunlarından biri olan Elvan Çelebi de bu hususta dedesinin peygamberlik iddiasının bir söylenti olduğunu bildirmektedir. Buna rağmen Baba İlyas'ın, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in idaresine karşı bir peygamber sıfatıyla ve bir ilahi kurtarıcı hüviyeti ile ortaya çıktığı ve geniş bir propaganda faaliyeti yürüttüğü bilinmektedir (Ocak: 1980, s.104-106).

Baba İlyas'la birlikte sıkça adı geçen, hatta zaman zaman onunla karıştırılan Baba İshak Şemseddin Sami Bey ile Hüseyin Hüsameddin ve Elvan Çelebi'nin verdiği bilgilere göre farklı bir bakış açısı ile değerlendirilmektedir. Bu görüşe göre, Baba İlyas'ın itirazına rağmen isyandan dönmeyen Baba İshak, Baba İlyas'ın müridi ve müslümanmış gibi görünen, isyanın öncüsü olarak kabul edilen, Rumların hesabına Amasya'da bir Rum krallığı kurma gayretinde olan ve Baba İlyas'ın şahsında, onlara İranlı Hasan Sabbah'ın bozuk inancını telkin eden bir birey olarak kabul edilmektedir. Dahası, Baba İshak bununla da kalmayarak aynı inancı paylaşan Sadeddin Köpek gibi bir vezirle anlaşarak kötü emellerine engel olmaya çalışan devlet adamlarını da gafil hükümdar II. Gıyaseddin Keyhüsrev vasıtasıyla ortadan kaldırmıştır (Yavuz, 2000: XIII-XV/Şemseddin Sami, 1306: C. 2, 1178).

² Onun propagandalarında en çok üzerinde durduğu hususlar, sultanın bir zalim olduğu, vaktini devlet işleri yerine içki meclislerinde geçirdiği, devlet adamlarının, halka zulmettiği ve sultana uyduğu, Allah'ın yolundan uzaklaştığı ve peygamberin yolunu takip etmedikleri yönündeki dinde ve siyasette radikal olarak kabul edilebilecek çıkışlarıdır (Ocak: 1980, 105).

³ Baba İlyas, bizzat Allah tarafından vazifelenirildiğini, zaferin kendisine nasip olacağını telkin ederek, halifeleri aracılığıyla halkın memnuniyetsizlik duygularını tahrik etmede başarılı olmuştur (Ocak: 1980, 106).

⁴ Propagandacıların faaliyet sahalarını iki ana bölgede toplamak mümkündür: 1. Baba İlyas'ın bizzat kendi zaviyesinin bulunduğu Amasya dâhil, Tokat, Çorum, Sivas ve Bozok bölgeleridir. 2. Maraş, Adıyaman, Malatya ve Elbistan'ı içine alan Güney Doğu Anadolu bölgesidir. Bu bölgeler, Türkmen boylarının yoğun olduğu ve dini inançlar yönünden heterojen özellikler göstermektedir. Bütün bu noktalar göz önüne alındığı Güney Doğu Anadolu ve Kuzey Suriye her bakımdan isyan çıkarmak için elverişli durum arz ediyordu (Ocak: 1980, 1107-109).

2.2. Âşık Paşa'nın Babası Muhlis Paşa'nın Faaliyetleri

Tarihi kaynaklarda Baba İlyas'ın oğlu Muhlis Paşa, hakkında hemen hiç bir bilgi yoktur. Mevcut olanlar da muğlâk karakter arz etmektedir⁵ (Ocak, 1980, 153). Muhlis Paşa'nın Anadolu'da Moğol hâkimiyetinin ortaya çıkardığı sosyal anomi, çözülme ve çatışma süreçlerine entelektüel bir yaklaşımla hâkim olduğu ve müdahale etme durumuyla karşı karşıya kaldığı anlaşılmaktadır. Zira Selçuklu Sultanı IV. Rüküddin Kılıçaslan'ın Muhlis Paşa'yla, istediği bir vilayetin valiliğini verme vaadiyle anlaşmayı denemiş, buna rağmen o, bu teklifi "Allah tarafından görevlendirildiği, adalet yerini buluncaya kadar asla mücadelesinden vazgeçmeyeceği"ni bildirerek reddetmiştir (Ocak, 1980, 155).

Muhlis Paşa'ya edilen teklif ve onun reddine rağmen sonrasında, Muhlis Paşa'nın söz konusu iç çatışmalardan yararlanarak Konya'yı ele geçirmesi ve burada altı ay süreyle saltanat sürmesi, daha sonra saltanatını Babai halifelerinden Göre Kadı'nın oğlu Karaman'a⁶ devretmesi dönemin siyasi, iktisadi, hukuki, vb. alanlarda çatışma içerisinde olduğunu doğrulamaktadır (Ocak: 1980, 155-157; Barkan: tarihsiz, 24).

Bu bağlamda bir dış grup olan Moğolların istilasının ortaya çıkarttığı toplumsal sorunlardan faydalanan Muhlis Paşa'nın, bir iç grup dinamizmi ile isyan çıkaran Türkmenlerle işbirliği içinde geniş bir propaganda faaliyeti yürüterek babasının intikamını almayı amaçladığını söylemek mümkündür (Ocak, 1980, 157). Bu süreç onun babası Baba İlyas'ın sürdürdüğü iç toplumsal muhalefet hareketinin devamını göstermesi açısından önemsenmesi gereken bir husustur. Zira Muhlis Paşa'nın bu faaliyetleri, yıllar sonra bile Türkmenlerin Baba İlyas'a ve onun davasına olan bağlılıklarını muhafaza etmeleri ve Babai hareketinin derin etkisini bize göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Artık Babai hareketi bundan sonra sadece fikri planda devam edecek ve gerek Baba İlyas'ın gerekse Muhlis Paşa'nın geride bıraktıkları halifelerinin bütün bir Anadolu'ya yayılan fikri faaliyetleri sayesinde geniş kitlelere mal olarak yeni biçimlerde zaman zaman ortaya çıkacaktır (Ocak, 1980, 158).

3. Âşık Paşa'nın Kimliği

Yukarıda sözünü ettiğimiz dede ve babasının düşünce sistemi ile iç içe olan Babai hareketinin takipçisi ve temsilcisi olduğunu söyleyebileceğimiz Âşık Paşa, 1272'de Kırşehir'in Gülşehri'nde doğmuştur. Menakıb-ı Kudsiyye yazarı Elvan Çelebi'nin de babasıdır. Âşık Paşa Şeyh Süleyman Kırşehrî'den başta dinî, ahlâki alanlarda olmak üzere zahir ve bâtin ilimleri öğrenerek, dönemin sosyal yapısı içinde itibarlı ve yüksek kültürlü bir şahsiyet olarak oldukça yaygın bir üne kavuşmuştur (TDEA, I: 1977, 196-197).

Onun dinî ve ahlâki alan dışında Arapça, Farsça, Ermenice ve İbranice dillerini bilmesi onun beşerî bilim alanında da ehliyetli ve yeterli olduğunu göstermektedir. Şiirlerinde ve Garibname'sinde Yunus Emre ve Mevlana'nın etkisi görülen şair; *Hacı Bektaş, Ahî Evren, Şeyh Süleyman, Mevlâna Sultan Veled* gibi önemli şahsiyetlerle sosyal ilişki içindedir. Eserinin hacmi, devrinde kusurlu bir kullanım içinde bulunan aruz veznine getirdiği olgunluk, Türkçeye verdiği önem açısından Divan şiirinin ilk önemli isimlerindedir. Muhteva itibarı ile şekil mükemmeliyetini gözetken estetik duygudan ziyade, tasavvuf temalı fikirlerini yaymak isteyen bir tavra sahiptir (TDEA, I: 1977, 196-197).

Şiirleriyle Türkçeyi yücelten⁷ şair, özellikle *Garibnâme* isimli büyük eserinde aynı zamanda Osmanlı Türklerinin kurmakta oldukları geleceğin "cihan devleti"ni *vahdet* fikri ile ideolojik ve metafizik

⁵ Elvan Çelebi'ye göre de Muhlis Paşa Baba İlyas'ın en küçük çocuğu olup isyan sırasında Mısır'a götürülmüş, burada on dört yıl kaldıktan sonra babasının intikamını almak üzere Anadolu'ya dönmüştür(Ocak, 1980, 155). Muhlis Paşa'nın Anadolu'ya aşağı yukarı 1260-1261 yıllarında Moğol hâkimiyeti esnasında döndüğü anlaşılmaktadır. Bu itibarla onu geri dönmeye sevk eden asıl etkenin, Moğol hâkimiyetinin sebep olduğu bir takım karışıklıklar olabileceği muhtemel gözükmektedir. Muhlis Paşa hapsedildiği Gevala kalesinde tutukluluk hali sürerken Elvan Çelebi'ye göre Selçuklu sultanı IV. Rüküddin Kılıçaslan kendisine istediği bir vilayetin valiliğini vermediği vaat etmek suretiyle anlaşmayı denemiş olmasına rağmen Muhlis Paşa'nın, görevinin Allah tarafından verildiğini, adalet yerini buluncaya kadar asla mücadelesinden vazgeçmeyeceğini bildirerek reddettiği belirtilmektedir (Ocak, 1980, 155). Yine Sultanın onunla fazla uğraşmamasının sebeplerinden en önemlisinin ise kardeşleri ile olan taht mücadelesine yönelmiş olabileceğidir (Komisyon, 1989, 324-328).

⁶ "Karaman iline evvel Yunan dilerdi. Karaman dinmesine sebep anuçün bu hikâyeti getürdük. Bir gece nâgâh sultan Gıyasüddin Padişahı kulları tepelediler, oğlu ve kızı memleket hâli kaldı. Babâilerden Muhlis Paşa bir sebeble Padişah oldu. Babâileri kiranlardan intikam alub ol leşkerden kim varsa hep kılıçdan geçürdi, kırk gün beylik itdi. Bâzılar altı ay beylik itdi didi. Andan sonra Babâilerden Halife Göre Kadı Baba İlyas zamanında üç ile (üç yıla) Halife olmuşdu. Meğer ol Göre Kadı'nın beş yaşında bir oğlu kalmışdı, adına Karaman dilerdi. Muhlis Paşa ol oğlanı getürüb tahta geçürdi, Padişah eyledi, Nefes idüb itdi (eyitdi) ki, bu nesil bu vilâyeti duta, Padişah ola, didi, Karaman vilâyetine. Karaman didiklerine sebep budur." (Barkan: tarihsiz, 24).

⁷ Türk diline kimseler bakmaz idi

Türlere hergiz gönül akmaz idi (Yavuz, 2000: IX).

temellere oturtmak ister. O, görüşlerini ortaya koyarken halkı ikna edici deliller ve örnekler vererek Tasavvuftaki vahdet fikrine, dinî manasının yanında siyasi, ahlâki, hukuki, vb. anlamlar yüklemektedir. Bazen heceyle de yazan şairin, heceyi andırır aruz kalıpları ile yazdığı şiirlerinin kuru ve didaktik olduğu görülmektedir (TDEA, C.I: 1977, 196-197).

4. Âşık Paşa'nın Şiirlerine Yansıyan Sosyo-Kültürel faktörler

İster geleneksel isterse modern⁸ olsun her toplum, kendine özgü bir sanatçı kimliği ve sanat eserleri ile belirginlik kazanmaktadır. Bu bağlamda Âşık Paşa'nın şiirlerine yansıyan geleneksel çizgiyi onun şiirlerinde açıkça görmek mümkündür. Onun şiirlerinde olayları gösteren “*söylem*”i, olaylar serisinin gerçekte meydana geliş sırasını gösteren “*öykü*”yü ve öykünün söyleme dönüştürülmesine kaynaklık eden “*anlatım edinimi*”ni görmek mümkündür.

Burada asıl dikkat çeken Âşık Paşa'nın şiirlerinde anlatım edinimini oluşturan *söylem* ile *öykü* arasındaki bağıntının mükemmelliğidir. Çünkü yazar hammadde diyebileceğimiz *öykü*yü mükemmel bir şekilde söyleme dönüştürmüştür. Onun alt başlıklar altında verilen şiirlerinde, *toplumsal olgular, olaylar, kurumlar ve kavramlar* arka planlarıyla sunulmuştur.

4.1. Âşık Paşa'nın Anlatım Edinimindeki Dini ve Ahlaki Doku

Bireyin düşünce ve davranışlarında, diğerleriyle olan ilişkilerinde belirleyici rol oynayan, toplumsal hayatın diğer kurumlarını etkileyen ve bu kurumlardan etkilenen din, insan ve toplum hayatında değişmez bir gerçek olarak her dönem olduğu gibi Âşık Paşa'nın yaşadığı dönemde de çatışmanın önemli bir bileşeni olma özelliğini sürdürmektedir. Açıkçası toplumsal örgütlenme, birey ve grup davranışlarının şekli ve karakteristiği bu çatışmanın etkisiyle şekillenmektedir. Bunun tipik göstergesi Roma, Hint ve Çin aile dindarlığında, aile reisi olan babanın görevinin, kralın görevine benzetilmesi, hatta sosyal hayat alanlarına atfedilen kutsallığın temelini söz konusu gizli ve açık yürütülen çatışma oluşturmaktadır. Örneğin yerleşim birimlerine yüklenen kutsallık (Delhi, Roma, Kudüs ve Mekke), bilinen kadim sosyal hayat alanı örneklerindedir. Bu bağlamda Âşık Paşa'nın şiirleri bu etki ve tepki çerçevesinde varlık kazanmaktadır.

Kısaca “kutsalın tecrübesi” olarak tanımlanabilen *din* olgusu, hem teorik hem de pratik anlatım örnekleriyle örülü sosyolojik gerçek olarak insanlık tarihi kadar eski ve insanlıkla beraber süre gidecek olan gerçekliktir (Wach, 1995: 37-51). Söz konusu bu teorik ve pratik anlatımın tipik örneği olan İslam, var olduğu süre içerisinde ontolojik yapısı gereği toplumda kendine özgü sosyal ilişkiler yaratma ve bu ilişkileri takip etme ve sorgulama zorunda olan bir sistem oluşturmaktadır

Temel paradigması, tek Tanrıya, kutsal bir metne ve nasların aktarılmasına aracılık eden bireye dayanmasına rağmen, İslam'ın da dâhil olduğu her ilahi dinde *Ortodoksi* ve *heterodoksi* yorumlamanın temeli olarak nitelendirebileceğimiz çeşitli dini gruplar bulunmaktadır. Bunlar; toplumun hemen her alanında etkin olabilen *sır cemiyetleri, ihvan birlikleri, gizli dini guruplar, mezhepler, tarikatlar* vb. olarak tanımlanabilir.

Ahlak olgusu da, benzer şekilde ilahi nizamı anlamak, gerçeği ona uydurmak ve böylece insanlığın veya özel bir insan grubunun refah ve mutluluğunun işleyişini garanti altına almak için felsefi ve sosyal özellikleri bulunan bir gayreti ifade etmektedir (Wach, 1995, 82). Örneğin İslam, Hıristiyanlık, Yahudilik ahlakı gibi.

Din olgusu içinde *İslam*'ı ahlak olgusu içinde ise *İslam ahlakı*'nı *benimsediğini* tartışmasız kabul ettiğimiz ve geleneksel toplum tipinde grup ahlakının korunması ve bütünlüğün sağlanması için güçlü teolojik ve sosyal öneme sahip bir otorite olan *Âşık Paşa*'nın şiirlerinde İslam'ın analitik ayrımları olan, *resmî İslâm, geleneksel İslâm, kitabî İslâm* ve *tekke İslâmı* anlayışları ve bunların kendine özgü oluşturduğu ahlak sadece bazı ritüel ve normlar açısından farklılıklar içeren bir anlatım ile eleştirel bir yaklaşımla aktarılmaktadır. *Âşık Paşa*'nın yaşadığı dönem ve sonrasında *devlet İslâmı*'nın temelini oluşturan *medrese İslâm* anlayışının, *tekke İslâmı*'na karşı belirli bir mücadelenin içinde olduğu

⁸Toplumları çeşitli kriterlere göre tanımladığımızda birçok tiplere yerleştirmek mümkün olmakla beraber, genelde geleneksel ve modern toplum tiplemesi sosyolojik anlamda şu temalarla açıklanabilir: Geleneksel toplumlar: Bir ideal tip olarak ele alındığında sosyo-ekonomik yapı bakımından, kendi kendine yeterli kapalı bir ekonomi, sınırlı sosyal hareketlilik, dinî olanla sosyo-kültürel faktörlerin birbirine karıştığı bir sosyal hayat sunmaktadır. Bu toplum tipinde her toplumsal eser gibi sanat ve edebiyat da önemli toplumsal fonksiyonlarından birini yerine getirmektedir. Modern sanayi toplumu ise tasvirini tam olarak yapma olanağı bulunmasa da sosyal örgütlülük açısından oldukça karmaşık bir yapı sergilemektedir. Bu tür toplumda yatay ve dikey hareketlilik yoğunlaşmış, kentleşme ile sosyal hayat alanları daraltılmış ve kendine özgü yapısıyla sanat ve edebiyat üreten bir görünüm arz etmektedir.

bilinmesine rağmen (Ocak: 1999, 109-113), onun şiirleri analiz edildiğinde, belirgin bir biçimde, medresenin temsil ettiği fıkha dayalı *kitabî İslâm* anlayışına taraftar olduğu ve *resmî İslâm*'dan yana bir duruş sergilediği görülmektedir.

Bir toplumun veya bir dinin çökme ve çözülme tehdidi altında olduğu durumlarda geleneksel tarihi kadrolar içinde birbirinden farklı karizmaya sahip psikolojik, sosyolojik ve teolojik olarak peygamber olmayan reformcu olarak nitelendirilebileceğimiz liderlerin ortaya çıktığı bir gerçektir (Wach, 1995, 417-419). Bu bağlamda Âşık Paşa'nın da benzer özellikler gösterdiği görülmektedir. Zira kendisi heterodoks bir çevreden gelmesine rağmen Ortodoks bir anlatıma/yoruma yönelmesi, onun bir reformcu kimliğine büründüğünü göstermektedir. Her reformcu gibi Âşık Paşa da toplumun var olan durumunu yeniden gözden geçirerek, başta din olmak üzere toplumun tüm kurumlarında, çoğunlukla radikal olan teorik ve pratik girişimlerle büyük bir değişim ve dönüşüm projesi sunmaktadır. Kendisinden önce de İslam dünyasında reform girişiminde bulunan, büyük bir vaiz ve daha önemlisi dini heyecanların güçlü yöneticisi Baba İlyas'dan Nesimi'ye, Balım Sultan'dan Hacı Bektaşî Veli'ye uzanan çizgide Türk-İslam dünyasında onu gölgede bırakan birçok örneğe rastlamak mümkündür.

Âşık Paşa'nın da, bir reformcu olarak Heterodoks ve Ortodoks eğilimleri dönemin sosyal yapısına uygun bir içerikte ele aldığını ve karşıt grupları ikna etme ve yönlendirme çabası içinde olduğunu söyleyebiliriz. Daha da önemlisi Onun zamanında, tüm kültür⁹ unsurlarından biri olarak kabul edilen, bütün Müslümanların her tabakasında ve sınıfında etkili olan Ortodoks anlayışının, iki dünya inancı için kendine özgü bir düşünce alanı ve yaşam tarzı oluşturduğu onun şiirlerinde belirgin bir şekilde aktarılmaktadır. Bu şiirlerden yansıyan anlatım edinimi çerçevesince, İslâm'ın Ortodoks yorumunun anlatımı adı altında, özellikle siyasallaşma süreci içerisinde, heterodoks yorumun bâtni ve takiyyeli bir üslup kullanılarak sürdürüldüğü görülmektedir (Ocak: 1999, 109-113). *Âşık Paşa* maslahat gereği Ortodoks İslâm'ın ortaya koyduğu kendine mahsus zihniyet ve hayat tarzını önemsemekte ve şiirlerine yansıtmaktadır. Ancak o da genel değerlendirmeye dâhil olarak Heterodoks düşünceyi; *anomi*, *sosyal çözülme* ve *sosyal çatışma* gibi bir dizi toplumsal sorunun ortaya çıkmasına neden olan bir dinî yorum biçimi olarak kabul etmektedir. Bu nedenle *Âşık Paşa* şiirlerinde, bazen bir sanatçı, bazen dinsel bazen de siyasi bir lider izlenimi vermektedir. Açıkçası O, dönemin siyasal iktidarları tarafından daha ziyade, geçmişine yönelik iftira, ihtiras, itiraz, mahkûmiyet ve ölüm gibi cezaların oluşturduğu fiziksel ve sosyal olarak maruz kaldığı sorunlar yumağı içinde düşünmekte ve yazmaktadır.

Toplumların tarihinde, dini yorumlamanın bir başka örneği olan "*sübjektif*" ve "*objektif din*" anlayışı Âşık Paşa'da belirgin bir içerikte sunulmaktadır. *İslâm medeniyetinin* sürdürülme sürecinde, başta dinin *objektif*, sonra da *sübjektif* anlayışının etkili olduğu göz önüne alındığında (Günay: 1998, 207-212) *Âşık Paşa* şiirleriyle toplumu uyarmakta ve karşı bir kuvvetin doğmasını ve devam etmesini zımnen istemektedir. Söz konusu uyarılar, genellikle dinî ritüellerin orijinalitesiyle ilişkilidir. Bu çerçevede ele alınan asıl sorun, bugün de şiddetle tartışıldığı gibi, dinde var olan sosyal yaşamla ilgili ritüellerin *saf ve asli şekline* dönüştürülmesi talebidir (Günay: 1998, 272).

İslam'ın tarihsel süreç içerisinde, idari-siyasi yapıyı yönlendiren bir sistem haline gelmiş olması ve bunun ortaya çıkardığı süregiden gerilim, onun döneminde de varlığını sürdürmüş ve şiirlerine yansımıştır. Âşık Paşa şiirlerinde, atalarından miras kalan iktidar mücadelesini, bu mücadelede iktidar ve güç dışı kalma durumunu ve başarısızlığın ortaya çıkardığı psikolojik ve sosyal gerilimi ifade ederek, geçmişiyile yüzleşme ve geleceğiyle ilgili öngöründe bulunma çabası içinde görülmektedir. Aynı şekilde o, içinde yaşadığı siyasi- iktisadi, vb. bütün alanlarda geçmişiy de içine alan bir sitem, masumiyet ve mahkûmiyet ifade eden söylemleri ile verilen iktidar mücadelesinin Allah için olduğunu vurgulamakta ve bunun sonucu gelen yenilgiyi dönemin sosyal sorunları olarak açıklama yani olayları rasyonalite etme çabası içerisinde yer almaktadır. Âşık Paşa, geçmişte ve döneminde var olan toplumsal sorunları dünyevi bağlamda anlama ve açıklamada yetersiz kaldığını, tasavvufi bir üslup kullanarak ifade etmektedir. Âşık Paşa, şiirlerinde zamana, güce, maslahata uygunluğu göz önüne alarak heterodoks anlayışı toplumsal bir bütünleşme kriteri olarak değerlendirmektedir. O, kendisi için bir tehdit olduğunu düşündüğü siyasal sistem içerisinde hayatta kalmak amacına yönelik olarak, toplumun egemen güçlerine itaat etme, toplumsal değer ve normları benimseme, onlara sadık kalma ve onların görünür olanlarını kabul etme çabası içinde görülmektedir.¹⁰

⁹ Diğer bir ifadeyle, "egemen kültür" demek olan tüm kültür, bir toplumda genel geçer kabul edilen kültür unsurlarının oluşturduğu bir bütündür. Örneğin toplumumuzda "Türkçe" bir egemen kültür unsurudur.

¹⁰ **Be Güzel Senin Derdinden**

1-Be güzel senin derdinden

4.2. Âşık Paşa'nın Anlatım Edinimindeki Siyasi Doku

Etimolojik olarak Arapça kökenli bir kavram olan siyaset; Osmanlı devlet geleneği içinde "ceza" ve özellikle "ölüm cezası" anlamındadır. Yunan siyasal yaşamında ise siyaset, polise veya devlete ait etkinlikler biçiminde tanımlanmıştır. Günümüzde ise genel anlamı içinde siyaset, bir toplumda çatışma halinde olan çıkarların uzlaştırılması anlamında kullanılmaktadır.

Dönemin karmaşık sosyal yapısı içinde varlık kazanan Âşık Paşa, şiirlerinde varlık karakterini sürdürülebilmek maksadına yönelik olarak siyaseti hem yönlendirme hem de yönetme gayreti içindedir. Bu nedenle o, ulusal alanda siyasi kurum ve kavramları kendi aleyhine olmaması yönünde manipüle edilmesinden sakınmaktadır. O, İslam dünyasında güçlenen Ortadoks ve heteredoks anlayışı bir ideolojik enstrüman olarak değerlendirerek söz konusu görüşlerin temelinden sapmadan farklı görüşler oluşturmuş ve geliştirmiştir.

Âşık Paşa'nın şiirlerinde dönemin siyasi yapısını değerlendirebilmek ve onun mensubu bulunduğu toplumsal dinamizmi anlamak mümkündür. O, bu tarihi dinamizmi Baba İlyas ve Baba İshak'la birlikte değerlendirmekte ve soruna açıklık getirmeye çalışmaktadır. O, şiirlerinde söz konusu toplumsal dinamizmin temelini teşkil eden Baba İlyas'ı Baba İshak'ı, Hüseyin Hüsameddin'i ve Elvan Çelebi'yi farklı bir bakış açısıyla değerlendirmektedir. Bazı tarih araştırmacılarına göre isyanın müsebbibi Baba İlyas değil Baba İshak'tır. Zira *Baba İshak Baba İlyas'a itaat etmeyerek isyandan yana tavır almıştır*. Yine aynı müelliflere göre *Baba İlyas'ın müridi de olan ve Müslüman olarak bilinen Baba İshak*, aslında Rumların hesabına Amasya'da bir Rum krallığı kurma gayretinde bir işbirlikçi ve *Baba İlyas'ın şahsında, onlara İranlı Hasan Sabbah'ın inancını telkin eden bir müfsit* olarak kabul edilmektedir. Ayrıca O, emellerine engel olmaya çalışan bazı devlet adamlarını kendisiyle aynı inancı paylaşan idareciler ve hükümdar II. Gıyaseddin Keyhüsrev vasıtasıyla ortadan kaldırmıştır (Yavuz, 2000: XIII-XV). Bütün bunlar, Âşık Paşa'nın şiirlerine yansıdığı gibi dönemin siyasi-idari yapı, bürokrasi, vb. kurumsal yapıların yönlendirme ve manipülasyona açık, oldukça karmaşık, belirsiz ve istikrarsız olduğunu göstermektedir.

Sosyal bir kurum olan siyaset ve din karşılıklı olarak etkileşim halindedir. Bu etkileşim bazen dinin siyaset üzerine, bazen de siyasetin din üzerine etkisi şeklindedir ve söz konusu etkileşim diğer toplumsal kurumların değişim ve dönüşümünden de bağımsız değildir. Bu çerçevede özellikle dinin batını, heterodoksi yorumlarının ve bağımsız inanç biçimlerinin kolayca siyasallaşması ve her ideolojik

Dün ü gün gezer ağlarım

Ah eyleyip inleyüben

Gözyaşı döker ağlarım

2-Çağırırım Gani deyi

Unutmasın beni deyi

Kimi görsem seni deyi

Yüzüne bakar ağlarım

3-Âşık'ım uğradım derde

Düştüm bu söyünmez oda

Hak kadı olduğu yerde

Sinimden çıkar ağlarım

Benden Mi Bana Bu Elem

1-Benden mi bana bu elem

Aşktan mı yoksa derd ü gam

Bunca bela cevr ü sitem

Bilsem nedendir bilmezem

2-Canan olursa ger nihan

Kalmaya canda zerre can

Buluban bu sözü tyan

Bilsem nedendir bilmezem.

3-Aşkın yürekte yarası

Pes olmuşam avaresi

Ya Rab bu derdin çaresi

Bilsem nedendir bilmezem.

4-Daim dilefkar olduğum

Şuride vü zâr olduğum

Talib-i Dîdar olduğum

Bilsem nedendir bilmezem.

5-Âşık'ta bu hayret nedir

Mâ'suktaki şevket nedir

Derviş buna hikmet nedir

Bilsem nedendir bilmezem.

örüntünün dini söylemlerle dolu olması mümkün olmaktadır. Dini söylemlerin siyasi ideolojilere nüfuz ettiğine dönemin İslâm dünyasındaki en tipik örnek ise, Âşık Paşa'nın da mensubu olduğunu düşündüğümüz Babailik'tir. Zira onun şiirlerine de yansıdığı gibi, söz konusu dinsel içerikli bu muhalif siyasi hareket uzun yıllar, çoğu kanla sonuçlanan olaylar meydana getirmiştir.

Âşık Paşa, şiirlerinde, dinin etkisi altında şekillenen *siyasi dinamizmi*, egemenliği ele geçirmek isteyenler arasında bir birikimin sonucunda ortaya çıkan şiddete yönelik toplumsal *çatışma* olarak görmektedir. Âşık Paşa, daha önceki dönemlerde devletin, kendisinin dine dayanan siyasal anlayışına muhalefet edenlere hoşgörülü davranmadığına dayanarak, mümkün olduğunca resmi kurumlarla çatışma ve onları eleştirme yerine tâbi ve teslim olma yolunu seçmiştir.¹¹

Türk-İslam dünyasında kayda değer ilk siyasal hareket olan *Babailik*'in, yerleşik hayata geçmiş, siyasi-idari yapıyı temsil eden Ortodoks İslam'ı benimsemiş olanlarla, göçebe/yarı göçebe yaşamı sürdüren heterodoks İslam'ı temsil edenler arasında bir sınıf ve tabaka farklılaşmasının ortaya çıkardığı yolsuzluk, zulüm ve adaletsizlik gibi söylemlere dayanan girişimler olduğu, Âşık Paşa'nın şiirleriyle netlik kazanmaktadır (Fırlı, 1994: 118; Çamuroğlu, 1992; 167-268).¹²

Onun şiirlerinden bu mücadelenin tarihi süreç içinde zaman zaman yumuşama eğilimine girdiği, merkezi otoritenin, bu "alt kültüre" yönelik sistematik akültürasyon ve asimilasyon girişimlerine maruz kaldığı, dinsel yorum farklılığının muhalif siyasal düşünce örneği olarak ortaya çıkmadığı, siyasal iktidara yönelik olarak teslimiyetçi ve tasdik edici olduğu ve egemen siyasal gücün bakış açısına göre maslahata uygun bir siyasal hareket tarzı belirlediği görülmektedir. Aynı zamanda, Âşık Paşa'nın siyasal güç karşısında ürkek ve korkak davrandığı ve bu anlam içinde takiyye yaptığı söylenebilir. Ayrıca *O*, şiirlerinde, önceki ve sonraki dönemi kapsayacak iç ve dış kaynaklı çatışmalara sahne olan bir toplumu aktarırken hem olanları hem de olması gerekenleri ima ve ifade etmektedir. Bu dönemin öncesinde ve sonrasında ortaya çıkan iç ve dış kaynaklı çatışma örnekleri de onun bu açıklamalarını doğrulamaktadır. Âşık Paşa'nın örnek olarak verilen şiirlerinde¹³ tarihte pek çok örneği bilinen bir olgu içinde, siyasal mücadelesinin sadece teorik olarak kaldığı pratikte ise yetersiz olduğu vurgusu aktarılmaktadır. Onun geçmişte yaşanan ve sosyalleşme ile ona aktarılan bilgi ve belgelerle geçmişte yaşanan olaylarla ilgili zihinsel bir çıkmaz içinde olduğunu ve bunun etkisinden kurtulamadığını, şairin atalarının da içinde bulunduğu siyasal mücadelede başarısızlığı neticesinde bireysel bir yaşam olan tasavvufa yönelmesine

¹¹ Nesimi ise Âşık Paşa'dan farklı olarak şiirlerinde, zamanın siyasal iktidarını/iktidarlarını iç politik söylemlerle bir politik lider edasıyla eleştirmiş, bir muhalefet olarak dönemin iktidarının algıladığı anlamda siyasal bir alternatif olmuştur (Olgun: 1970, 52).

¹² Söz konusu bu politik çatışma, yerleşik hayata geçmiş, Ortodoks İslam'ı benimsemiş olan Türklerle, göçebe/yarı göçebe yaşamı sürdüren Türklerin, siyasal mücadelesi olarak kabul edilmektedir.

¹³ **Dilim Bülbül Oldu Öter**

1-Dilim bülbül oldu öter

Ahım cana kılır eser

Türlü türlü yemiş biter

Mamur oldu bostanımız

2-Geçenler n'etti n'eyledi

Her birisi bir ad koydu

Leyla ile Mecnun gibi

Söyleniser destanımız

3-Aşk ile başım hoşdürür

Kande varsam yoldaşdürür

Yıl on iki ay sarhoşdürür

Aşktan içmiştir canımız

4-Muti olduk aşk haline

Bakmadık dünya malına

Girdiler erenler yoluna

Tamam oldu imanımız

5-Ne kaşadır ne gözedir

Meylimiz güzel yüzedir

Daima solmaz tazedir

Bu bizim gülistanımız

6-Kim buldu derman ecele

Görsek geri kim ki gele

Dahi gideriz ol yola

Menzildedir kervanımız

7-Âşık Paşa'm nice nice

Devlet anın ol göz aç

Bizden dahi gelüp geç

Bu yalancı devranımız.

neden olduğunu anlamaktayız. Batını bir anlayış ile sosyal çevresinin temsil ettiği Babailik fikrine yakın durduğunu ve bu doğrultuda ataları gibi mücadeleye devam edeceğini, yolun Hak yolu olduğunu belirtmektedir. Bunun tipik örnekleri olarak, Pir Sultan Abtal, 900'lü yıllarda, 150 yıllık bir devlet kuran Bahreyn Karmati, yine taraftarlarına, cennette yaşama olanağı sağlama iddiasında olan İsmaili Hasan Sabah, Şah İsmail ve Âşık Paşa'nın dedesi olan Şeyh Bedreddin ve Baba İlyas hareketleri söylenebilir (Bulut, 1997; 47).

Âşık Paşa'nın şiiirlerinden, Babailik'in, onunla birlikte egemen siyasi görüş ile açık ve belirgin bir çatışma sürecine girme yerine, dönemin iktidarının bir koalisyon ortağı gibi davranması gerekliliği ve bunun bir zorunluluk olduğunu anlıyoruz.

Âşık Paşa'nın sahip olduğu düşünsel güç, temelde siyasal ve dinsel nedenlere dayanan ve zamanın siyasi/idari yapısını yıkmayı amaçlayan Babailiğin etkisi altındadır. Âşık Paşa'nın, atalarının yaşadığı dönemlerde devletin din anlayışına muhalefet edenlerin takip ve soruşturma kapsamına alınması, onun tutumunda da bir dizi değişikliğin oluşmasına neden olduğu görülmektedir. Bunun en tipik örneği onun devlet kurumlarıyla mümkün olduğunca yakın ilişkiye girme yolunu seçmesi gösterilebilir.

Buna rağmen Âşık Paşa'nın atalarının siyasal taleplerine içsel bir bağlılık içinde olduğunu, siyasi-idari konjonktür gereği düşünce ve davranışlarını dışarı yansıtmaktan kaçındığı ve bunu kendi zihninde bir problem olarak algıladığı, atalarına yönelik bir *ah* ve *ağıt* yazdığı; bir intikam ve oç alma sorumluluğu taşıdığı görülmektedir.¹⁴

O, şiiirlerinde¹⁵ bazı önemli hususları da itiraf etmektedir; bunlardan biri sisteme karşı bir kin, ihtiras ve intikam duygusu içinde ve bunları gerçekleştirememe korkusu içinde olduğudur. Onun bu itirafı toplumlarda gücün elde tutulmasını anlatan Kurt ve Tilki hikâyesindeki akıbetin kendisi için de geçerli olacağı endişesinden dolaydır. Buradan onun, siyasi ve sosyal olarak yeterli toplumsal desteğe sahip olmadığını ve mevcut siyasi sisteme zorunlu bir teslimiyet içinde olduğunu anlamaktayız. Daha açıkçası onun, mevcut siyasal sistem/güç tarafından benzeştirilemediği fakat asimile edildiği söyleyebiliriz.

Bizi için önemsenmesi gereken bir husus da, Âşık Paşa'nın bu tavrının yeni bir siyasi-idari yapının (Osmanlı devletinin) oluşum/kuruluş sürecinde Babailer Hareketi'nin kendi içinde köklü bir değişikliğe gitme ihtiyacı ile ilgili olduğudur. Onun şiiirlerine bakılırsa yukarıda sözü edildiği gibi bu değişim, teslimiyet, ortaklık gibi iç içe geçmiş olan siyasal tutumlar, yeni bir siyasi-idari yapının kurucu ideolojisine hem bir eklenme hem de nüfuz etme girişimi olarak da değerlendirilebilir.

Âşık Paşa'nın şiiirlerinden geçmiş ile birlikte gelecekle yüzleşmenin önemi aktarılmaktadır. Bu

¹⁴ Sabah Sabah Esen Seher Yelleri

1-Sabah sabah esen seher yelleri
Benim sevdiğime benden aşk eyle
Irmak olup akar çeşmim selleri
Benim sevdiğime benden aşk eyle
2-Hayalleri gözlerimden ayrılmaz
Akar bu çeşmimin yaşı durulmaz
Bir derde uğradım derman bulunmaz
Benim sevdiğime benden aşk eyle
3-Yavru şahan idim uçtum yuvadan
Ahım inmez oldu daim havadan
Unutmasın beni dahi duadan
Benim sevdiğime benden aşk eyle
4-Âşık eder dünya gelmez aynıma
Abdal olup post çekeyim eğnime
Tanrı emaneti olsun boynuma
Benim sevdiğime benden aşk eyle.

¹⁵ Söyler İsem Bu Derdi Ben

1-Söyler isem bu derdi ben
Sırrım cihana faş olur
Sakin olup oturursam
Sağmaz yüreğim baş olur
2-Seyrim daim senden sana
Seyranlarım senden yana
Sultan durur aşkın bana
Süvar ü hem yoldaş olur
3-Sen tunma Âşık ol erür
Sayruyu sağı ol görür
Serkeşleri yoldan sürür
Sakinlere ferraş olur

bağlamda, dini ve ideolojik düşüncesinin sürdürülmesi sürecinde ehliyetli, yeterli ve deneyimli kadrolara ihtiyaç olduğu, güçlü bir iç grup oluşturulması gereği vurgulanmaktadır.¹⁶

Değerlendirme ve Sonuç

Âşık Paşa, şiirlerinde geleneksel toplumun tanımlamasını bize sunmaktadır. Her şair gibi O da içinde bulunduğu toplumsal kültürün etkisinde, algıladığı sosyal meseleleri şiirleriyle açıklamaya gayret göstermiştir. Bu bağlamda Âşık Paşa dini algılayışı ve buna dayanan ritüelleri özgün bir görünürlük sergilemektedir. Yine Âşık Paşa şiiri kullanarak mensubu olduğu toplumunun dini, ahlaki, siyasi idari vb. merkezleriyle ve kurumlarıyla işbirliğine dayalı bir etkileşim sergilemiştir. O dinsel, ahlaki ve siyasal açılardan farklı statüleri temsil edenleri, kendi bakış açısı içinde, şiirlerinde işbirliği içeren terminolojiler kullanarak açıklamaya çalışmaktadır. *Âşık Paşa*'nın, mensubu bulunduğu toplumun *ahlaki, dinî ve siyasi* dokusunu ifade eden "söylem", "öykü" ve "anlatım edinişi"nden oluşan şiirlerinde, *toplumsal kavrayış/bilinci* iki başlık altında değerlendirebiliriz:

1. *Âşık Paşa*'nın edebi vurguları ve kullandığı terminoloji, zahiren egemen kültürün ortaya koyduğu görüşü benimseme ve bunları kabul etme yönündedir. Bu görünürlük nedeniyle *Âşık Paşa*, toplumun çoğunluğu tarafından benimsenen dini düşüncenin temsilcilerinin algıladığı anlamda; göreceli olarak dinsel açıdan Sünni, toplumsal açıdan barışçı, bütünleştirici, ahlaki bütün ve yerli/yerel olarak tanımlanmıştır/tanımlanabilir. Ayrıca *Âşık Paşa*'nın radikal bir bakış açısı içinde kendisini tümüyle farklı bir kişiliğe ve gruba mensup olarak göstermediğini ve özellikle edebi çalışmalarında sosyal bir sorun oluşturacak söylemlerden çekinme gayreti içinde olduğunu belirtebiliriz.

Âşık Paşa'nın edebi biçimlendirmelerinde içinde bulunduğu toplumun dini ve ahlaki alanlardaki yorumları, gerçeğin hangisi olduğuna dair spekülasyonların artmasına değil aksine azalmasına neden olmuştur. Bu nedenle söylem olarak toplumsal gerçeği ifade etmek ve onları egemen kültürle birlikte iç içe sürdürme gayreti O'na kayda değer özgün, güçlü ve entelektüel bir kişilik özelliği kazandırmıştır.

2. *Âşık Paşa*, siyasi dokuyu ifade eden şiirlerinde, toplumun katmanları arasında egemenlik üzerinde etkili olanlarla, bu egemenliği ele geçirmek isteyenler arasında bir birikimin sonucunda ortaya çıkan toplumsal çatışmayı görmek mümkündür. *Âşık Paşa*'nın şiirlerinin muhalif bir siyasal düşünce olarak ortaya çıkmadığı, aksine teslimiyetçi ve tasdik edici olduğu, yani maslahata uygun bir siyasal hareket tarzı belirlediği görülmektedir. Aynı zamanda, *Âşık Paşa*'nın siyasal güç karşısında ürkek ve korkak davrandığı/takiyye yaptığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- ATEŞ, Toktamış (1991). *Osmanlı Toplumunun Siyasal Yapısı*, İstanbul.
BARKAN, Ö. L. (...). *Kolonizatör Türk Dervişleri*, Hamle Yayın Dağıtım, (tarihsiz).
BOLAY, Süleyman Hayri (1996). *Felsefe Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
BULUT, Faik (1997). *Ali'siz Alevi-Bektaşilik*, Ankara: Doruk Yayınları.
----- (1994). *Türkiye'de Alevi-Bektaşilik*, Ankara: Selçuk Yayınları.
CEVİZCİ, Ahmet (2000). *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
----- (1997). *Felsefe Sözlüğü*, Ankara: Ekin Yayınları.
Cl. Huart (1988). "Fazlullah Maddesi", *İslâm Ansiklopedisi C. IV*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 535.
ÇAMUROĞLU, Reha (1992). *Tarih, Heterodoksi ve Babailer*, İstanbul: Metis Yayınları.
ÇİFTÇİ, Cemil (1997). *Maktul Şairler*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
ERKOÇ, Ethem (2005). *Âşık Paşa ve Oğlu Elvan Çelebi*, Çorum: Pegasus Görsel İletişim, Hizmetleri Yayınları.
FİĞLALİ, Ethem Ruhi (1983). *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, Ankara: Selçuk Yayınları.
GÖLPINARLI, Abdülbaki (1969). *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, İstanbul.

¹⁶ Her Seher Efendim Yolun Beklerim

1-Her seher efendim yolun beklerim

Şakı bülbül var uyandır yarimi

Muhabetin can içinde saklarım

Şakı bülbül var uyandır yarimi

2-Anın hüsnü gülün kimse dermesin

Kemlik satan muradına ermesin

Gaflet uykusunda rakip görmesin

Şakı bülbül var uyandır yarimi

3-Der ki Âşık güzel dilin aşkına

Mert isen erkanla yolun aşkına

Yılda bir açılır gülün aşkına

Şakı bülbül var uyandır yarimi.

- (1973) *Hurûfîlik Metinleri Kataloğu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- GÜNAY, Ünver (1988). *Din Sosyolojisi, İnsan Yayınları*, İstanbul.
- (1985). *1998 Günümüzde Alevi ve Bektaşilik*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- (1986). "Modern Sanayi Toplumunda Din I", *E. Ü. İ. Fak. Dergisi*, S.3.
- İNALCIK, Halil (2005). *Türk Tarihinde Türe (Törü) ve Yasa Geleneği, Doğu Batı-Makaleler I*, İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- KILIÇBAY, Mehmet Ali (1996). *İslâm'da Din-Devlet İlişkileri*, İstanbul: Cem Vakfı Yayınları.
- KIRKILIÇ, Ahmet (1996). *Başlangıçtan Günümüze Tasavvuf*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- KOMİSYON (1992). *Doğuştan Günümüze İslâm Tarihi*, C. 10, İstanbul: Zaman Gazetesi Feza Gazetecilik Anonim Şirketi.
- KOMİSYON (1977). *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KÜRKÇÜOĞLU, Kemal Edip (1985). *Seyyit Nesimî Divanından Seçmeler*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- MORAN, Berna (1994). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul: Cem Yayınları.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1980). *Babailer İsyanı*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- (1999). "Din", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi* (Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu), C.1, İstanbul: Zaman Gazetesi – Feza Gazetecilik Anonim Şirketi.
- ŞEMSEDDİN SÂMÎ (1306). *Kâmusü'-a'lâm*, C.2, İstanbul 1306.
- TUNALI, İsmail (1984). *Estetik*, İstanbul: Cem Yayınları.
- WACH Joachim (1995). *Din Sosyolojisi* ,(Çeviren, Ünver Günay), İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No: 98.
- YAVUZ, Kemal (2000)., *Âşık Paşa Garib-nâme*, I/1, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- www.siiddefteri.com
- www.msxlab.org/forum/meslekler/9641-liderlik.html